

ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนใน
พื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
Strategic Agricultural Resource Management Through Community
Participation in the Mae Kwang Watershed Area, Thep Sedet Sub-district,
Doi Saket District, Chiang Mai Province

วรชัย ทองคำฟู¹, วีณา นิลวงศ์², พุฒิสรรค์ เครือคำ³ และ สนิท สิทธิ⁴
Worachai Thongkamfoo¹, Weena Nilawonk², Phutthisun Kruekum³ and Snit Sitti⁴

Received: 19 March 2025; Revised: 09 May 2025; Accepted: 17 May 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และศักยภาพในการจัดการระบบการเกษตรในลุ่มน้ำแม่กวัง และกำหนดยุทธศาสตร์ในการจัดการทรัพยากรทางการเกษตร โดยใช้ทั้งวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณได้แก่ ผู้นำครัวเรือนบ้านแม่ตอน จำนวน 65 คน ซึ่งเลือกจากการสุ่มแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามและวิเคราะห์ด้วยสถิติค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพเลือกกลุ่มตัวอย่างจากผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนและการจัดการทรัพยากร จำนวน 16 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ตัวแทนภาครัฐท้องถิ่น 3 คน 2) ผู้นำชุมชนและผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่น 8 คน และ 3) เจ้าหน้าที่การพัฒนาและสิ่งแวดล้อม 5 คน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า 1) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การประเมินผล และการบริหารจัดการทรัพยากร 2) การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนพบว่า ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จของระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง ได้แก่ (1) ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ (2) การสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (3) กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนที่เปิดรับองค์ความรู้ใหม่และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม และ (4) การสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอก อาทิ โครงการพระราชดำริ หน่วยงานภาครัฐ และสถาบันการศึกษา ที่ช่วยเพิ่ม

^{1 2 3 4} ปรัชญาอุษณัฏฐบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการและพัฒนาทรัพยากร มหาวิทยาลัยแม่โจ้; Doctor of Philosophy in Resources Management and Development, Maejo University
Corresponding author, e-mail: jujuabtik@gmail.com

ศักยภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ 3) กำหนดยุทธศาสตร์สำคัญ 6 ประการในการบริหารจัดการระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง ได้แก่ การจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม การอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศ การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และเครือข่าย การบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน การพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืน และการสร้างกลไกการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ยุทธศาสตร์เหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการทรัพยากรเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการ; ทรัพยากรการเกษตร; การมีส่วนร่วมของชุมชน

Abstract

This research aims to examine the community participation process and the capacity for managing agricultural systems in the Mae Kuang watershed, as well as to formulate strategic approaches for agricultural resource management. The study employs both qualitative and quantitative research methods. The quantitative sample group consists of 65 household leaders from Ban Mae Ton, selected through purposive sampling. Data were collected using questionnaires and analyzed using frequency, percentage, mean, and standard deviation. For the qualitative component, the sample includes 16 key informants involved in community development and resource management, divided into three groups: (1) three representatives from local government agencies, (2) eight community leaders and local experts, and (3) five development and environmental officers. Data were analyzed using descriptive analysis.

The study revealed three main findings: 1) The overall level of community participation in the Mae Kuang watershed area is high, encompassing decision-making, implementation, benefit-sharing, evaluation, and resource management. 2) An analysis of community capacity identified key success factors in the agricultural system within the watershed area, including: (1) the richness of natural resources and biodiversity, (2) the preservation and transmission of local culture and wisdom, which support community self-reliance and balance between economic development and environmental conservation, (3) lifelong learning processes that incorporate new knowledge alongside local wisdom, and (4) support from external networks such as royal initiatives, government agencies, and academic institutions, which enhance effective resource management capacity. 3) Six key strategies for managing the agricultural system in the Mae Kuang watershed were formulated: participatory resource management, ecosystem conservation and restoration, enhancement of

learning processes and networks, integration of multi-sectoral cooperation, development of sustainable agriculture systems, and establishment of effective management mechanisms. These strategies aim to strengthen community capacity in managing resources for economic, social, and environmental sustainability.

Keywords: Strategic Management; Agricultural Resources; Community Participation

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและความสามารถในการผลิตของภาคเกษตรกรรม ทำให้การวางแผนพัฒนาเกษตรกรรมอย่างมีเป้าหมายเป็นสิ่งจำเป็น โดยมุ่งเน้นการยกระดับการผลิตและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าเกษตร พร้อมทั้งอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมจะช่วยให้เกษตรกรรมปรับตัวสู่ระบบเชิงพาณิชย์และตอบสนองต่อความต้องการของตลาด อย่างไรก็ตาม การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างขาดความระมัดระวังอาจส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนในระยะยาว ภาคเกษตรเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสร้างความมั่นคงทางอาหารของประเทศ โดยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 อัตราการเติบโตของภาคเกษตรเฉลี่ยอยู่ที่ 3.94% ต่อปี แต่ตั้งแต่แผนฉบับที่ 8-11 พบว่าอัตราการเติบโตชะลอตัวลงจากปัญหาสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติ เพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในอนาคต ภาคเกษตรไทยจะต้องขับเคลื่อนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกร และเปลี่ยนจากเกษตรดั้งเดิมไปสู่เกษตรสมัยใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่มีวิสัยทัศน์ว่า “ภาคเกษตรก้าวไกลด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม ตลาดนำการผลิต ชีวิตเกษตรกรมีคุณภาพ และทรัพยากรเกษตรสมดุลและยั่งยืน” แผนพัฒนานี้ประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์หลัก ได้แก่ (1) การสร้างความเข้มแข็งให้เกษตรกรและสถาบันเกษตรกร (2) การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการสินค้าเกษตรตลอดโซ่อุปทาน (3) การเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม (4) การบริหารจัดการทรัพยากรเกษตรและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล และ (5) การพัฒนาระบบบริหารจัดการภาครัฐให้มีประสิทธิภาพ ทั้งหมดนี้มุ่งหมายให้ภาคเกษตรเติบโตอย่างยั่งยืนและสามารถแข่งขันในตลาดโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ (คณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, 2561)

แนวพระราชดำริของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ได้ถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการบริหารจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำกว๊าน โดยลุ่มน้ำกว๊านตอนบนเป็นลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำแม่ปิง มีพื้นที่ครอบคลุมประมาณ 345,000 ไร่ ครอบคลุม 2 อำเภอ 6 ตำบล 55 หมู่บ้าน ชุมชนในพื้นที่นี้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักในการดำรงชีวิต โดยมีการจัดการทรัพยากรตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงการทำการเกษตรกรรมเพื่อการบริโภคและการแลกเปลี่ยนสินค้าภายในชุมชนตามวิถีชีวิตที่ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2535 ให้มีการจัดตั้งโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กว๊าน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

เพื่ออนุรักษ์พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในพื้นที่ที่มีความยั่งยืนและสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเกื้อกูล โดยไม่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของแหล่งน้ำ การบริหารจัดการลุ่มน้ำตามแนวพระราชดำรินี้มุ่งเน้นการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำ โดยมีแนวคิดที่ว่า “ต้นทางเป็นป่าไม้ ปลายทางเป็นประมง ระหว่างทางเป็นการพัฒนาการเกษตรที่เกี่ยวข้อง” ซึ่งส่งเสริมการใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการและพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ยังต้องอาศัยการรวมกลุ่มและการจัดการความรู้ร่วมกันของภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน เพื่อสร้างเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด การดำเนินงานเหล่านี้จะช่วยให้เกิดการพัฒนายั่งยืนและเป็นรูปธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำกวัง ซึ่งสามารถขยายผลไปยังโครงการต่าง ๆ ในพื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและรักษาสีเขียวตลอดไปพร้อมกัน (สำนักงาน กปร., 2546)

การจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวังที่มีลักษณะที่มีการดำเนินการศึกษาองค์ความรู้ในการฟื้นฟูระบบนิเวศและรูปแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างยั่งยืน โดยมีองค์กรภาครัฐภายใต้โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีพื้นที่ขยายความรู้ที่ได้ศึกษาได้นำมาปฏิบัติ โดยมีศาสตร์พระราชา มีกรอบความคิดวัตถุประสงค์ และเป้าหมายในการพัฒนาที่ชัดเจน การดำเนินงานที่เป็นขั้นเป็นตอน ชุมชนในพื้นที่มีแบบแผนการดำเนินชีวิตแบบ “คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล” ที่บ่งบอกถึงสภาพทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ มนุษย์ และความหลากหลายทางด้านพันธุพืช ผ่านระบบการมีส่วนร่วมเรียนรู้เป็นการพัฒนาแนวคิดในการจัดการทั้งระบบพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง มีชุมชนต้นแบบบ้านแม่ตอน ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีการตั้งถิ่นฐานมาไม่น้อยกว่า 100 ปี แต่เดิมเป็นถิ่นอาศัยของชุมชนเผ่าขมุ ที่อพยพเข้ามาในพื้นที่เพื่อทำการปลูกข้าวไร่และทำสวนเมี่ยงต่อมาเมื่อถึงยุคสมัยที่มีการค้าขายเมี่ยงเจริญรุ่งเรืองมีพ่อค้าวัวต่าง (การใช้วัวเป็นพาหนะในการบรรทุกผลผลิตเมี่ยงและอื่น ๆ) เข้ามาติดต่อค้าขายเพิ่มจำนวนมากขึ้น คนพื้นเมืองได้อพยพขึ้นมาอาศัยในพื้นที่เพื่อมารับจ้างเก็บใบเมี่ยง ทำสวนเมี่ยงและค้าขายจำนวนมากยิ่งขึ้น ทำให้การดำรงชีวิตและเศรษฐกิจมาอย่างต่อเนื่อง (ปฏิภาณ สุทธิกุลบุตร และคณะ, 2560)

ปัจจุบันบทบาทการทำสวนเมี่ยงเริ่มมีบทบาทลดลงและปรับเปลี่ยนนำเอาพืชเศรษฐกิจมาปลูกและนำความรู้เกษตรแบบผสมผสานเข้ามาจัดการในพื้นที่ เช่นเดียวกับชุมชนบ้านแม่ตอน มีกระบวนการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตร ที่สามารถสร้างความมั่นคงทางด้านอาชีพเกษตรกรรม มีการพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร โดยการนำการทำเกษตรที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ปรับใช้ให้เกิดมูลค่าในทางเศรษฐกิจชุมชน ได้นำพืชท้องถิ่นมาจัดการในแปลงเกษตรกรรมและพืชที่ได้รับการสนับสนุนทางภาครัฐเข้ามาจัดการ เช่น พืชไม้เมืองหนาว พืชเศรษฐกิจ พืชไม้ป่าที่สามารถสร้างรายได้ ชุมชนบ้านแม่ตอนได้นำสินค้าเกษตรและหัตถกรรมท้องถิ่น ยกกระดับผลผลิตกาแฟพัฒนาเป็น “สินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์” (Geographical Indication: GI) สร้างความมั่นคงทางอาชีพให้กับคนในชุมชนหรือในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการเพิ่มศักยภาพเศรษฐกิจ ซึ่งผู้วิจัยมีความสนใจในการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมและ

ผลสัมฤทธิ์การจัดการทรัพยากรการเกษตร เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพแนวทางปฏิบัติที่ดี เพื่อนำมาเป็นยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนองค์ความรู้ในการจัดการทางด้านสังคม ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เกิดการพัฒนาจัดการลุ่มน้ำที่ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง
2. เพื่อศึกษาศักยภาพการจัดการระบบการเกษตรของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง
3. เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการระบบทรัพยากรการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้กระบวนการเรียนรู้โดยการปฏิบัติร่วมกัน (Action learning) ใช้วิธีการแบบผสมผสานทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีกระบวนการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มประชากรออกเป็นสองส่วนตามประเภทของการวิจัย ได้แก่ 1) การวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มประชากรในการวิจัยนี้เป็นประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนบ้านแม่ตอน ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 65 ครอบครัว หรือ 168 คน กลุ่มตัวอย่างที่เลือกมาเป็นหัวหน้าครัวเรือนจำนวน 65 คน ซึ่งจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรเกษตรและพัฒนาชุมชน 2) การวิจัยเชิงคุณภาพ ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างอย่างเจาะจงจากผู้ที่มีความสำคัญในการพัฒนาชุมชนและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ รวมจำนวน 16 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1. ตัวแทนภาครัฐท้องถิ่น: กำนันตำบล ผู้ใหญ่บ้าน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 3 คน 2. ผู้นำชุมชนและผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่น: ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม จำนวน 8 คน 3. เจ้าหน้าที่การพัฒนาและสิ่งแวดล้อม: ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาการพัฒนาฯ ผู้อำนวยการโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง และเจ้าหน้าที่ภาครัฐด้านการเกษตรและพัฒนา จำนวน 5 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้แบ่งเครื่องมือการวิจัย 2 ประเภท ได้แก่

1) เครื่องมือเชิงปริมาณ ในการวิจัยเชิงปริมาณนี้ ใช้ แบบสอบถาม ที่ประกอบด้วยคำถามปลายเปิดและคำถามปลายปิด เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางการเกษตรและศักยภาพแนวทางปฏิบัติที่ดีในการจัดการทรัพยากรฯ ซึ่งประกอบด้วย 4 ตอน ดังนี้ 1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม: รวมถึงเพศ, อายุ, สถานภาพ, การศึกษาสูงสุด, ประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชน เป็นต้น 1.2 การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางการเกษตร: ครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ การตัดสินใจ, การดำเนินงาน, การรับผลประโยชน์ 1.3 ศักยภาพ

และแนวทางปฏิบัติที่ดีในการจัดการทรัพยากร: รวม 4 ด้าน ได้แก่ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ, การสร้างความสัมพันธ์, การบริหารจัดการทรัพยากร และความต่อเนื่องในชุมชน (5 ระดับ)
1.4 ข้อเสนอแนะ: คำถามปลายเปิดที่ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

2) เครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ในการจัดการทรัพยากร: การสัมภาษณ์
1.1 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน 1.2 สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) จากกลุ่มที่ 1: หน่วยงานภาครัฐและนักวิชาการ และกลุ่มที่ 2: ผู้นำชุมชน และกลุ่มเกษตรกร การสัมภาษณ์ประกอบด้วย 5 ตอน: 1) ข้อมูลทั่วไป 2) การมีส่วนร่วม ในการจัดการทรัพยากรเกษตร 3) ปัจจัยความสำเร็จ และอุปสรรคในการมีส่วนร่วม 4) ศักยภาพของทรัพยากร และแนวทางปฏิบัติที่ดี 5) การสร้างยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรเกษตร โดยใช้ความรู้จากชุมชน/กลุ่มวิสาหกิจ

3) การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บข้อมูลในวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 3 วิธีหลัก ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสารจากวรรณกรรมและรายงานที่เกี่ยวข้อง การรวบรวมข้อมูลเชิงสำรวจในเชิงคุณภาพจากพื้นที่และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร และการรวบรวมข้อมูลเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผ่านการสังเกตและกิจกรรมชุมชนต่าง ๆ การตรวจสอบข้อมูลใช้ทั้งวิธีเชิงปริมาณ โดยการทดสอบความถูกต้องและความเชื่อมั่นของเครื่องมือด้วยการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญและการคำนวณค่า Cronbach's Alpha และเชิงคุณภาพด้วยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือในข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวรรณกรรม การสัมภาษณ์ และการสังเกต

4) การวิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัย การวิจัยในครั้งนี้ได้ข้อมูลจากการวิเคราะห์ 2 ส่วนคือ 1) ข้อมูลเชิงปริมาณ ข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากแบบสอบถามจะถูกนำเสนอในรูปของตารางสถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) โดยใช้เครื่องมือทางสถิติเพื่ออธิบายลักษณะของตัวแปรต่าง ๆ เช่น ค่าความถี่ (Frequency), ร้อยละ (Percentage), ค่าเฉลี่ย (Mean), และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เพื่อตีความข้อมูลตามลักษณะตัวแปรที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีการทดสอบค่าเอฟ (F-test) เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ 2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่มย่อยกับกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องและได้ทำการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ ข้อมูลที่ได้จะถูกนำมาวิเคราะห์โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า เพศ: ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (55.4%) และเพศชาย (44.6%), อายุ: ส่วนใหญ่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป (30.8%) รองลงมาคือ 50-59 ปี และ 30-39 ปี (20.0% ทั้งสองกลุ่ม), สถานภาพสมรส: ส่วนใหญ่สมรส (49.2%) รองลงมาคือโสด (35.4%), ภูมิลำเนา: ส่วนใหญ่เป็นประชากรในพื้นที่แต่กำเนิด (80.0%), ระดับการศึกษา: ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น (32.3%) รองลงมาคือปริญญาตรี (27.7%), ตำแหน่งในชุมชน: ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกในหมู่บ้าน (81.5%) ตามด้วยผู้นำชุมชน (9.2%), ประสบการณ์ทำงานในชุมชน: ส่วนใหญ่มีประสบการณ์มากกว่า 10 ปี (46.2%), สมาชิกกลุ่มอาชีพ: ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ (27.91%) รองลงมาคือกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (12.21%), รายได้จากกลุ่มอาชีพ: ส่วนใหญ่ไม่ระบุรายได้ (56.9%) รองลงมาคือรายได้ 15,001-20,000 บาท (16.9%)

ส่วนที่ 2 ศึกษาและทำความเข้าใจกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวังของชุมชนบ้านแม่ตอน ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.31$, S.D.=0.71) ซึ่งสามารถแสดงด้วยค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ตามตารางดังนี้

ระดับกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวังของชุมชนบ้านแม่ตอน		ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1.	การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	4.23	0.57	มาก
2.	การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน	4.11	0.51	มาก
3.	การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์	4.21	0.55	มาก
4.	การมีส่วนร่วมในการประเมินผล			
5.	ปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนประสบผลสำเร็จ	4.23	0.53	มาก
6.	การสร้างความสัมพันธ์ในการจัดการทรัพยากร	4.15	0.48	มาก
7.	การบริหารจัดการทรัพยากรการเกษตรในชุมชน เศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม	4.14	0.47	มาก
8.	ความต่อเนื่องและความสัมพันธ์ในชุมชน	4.18	0.50	มาก
ภาพรวม		4.31	0.71	มาก

ตารางที่ 1 ระดับกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวังของชุมชนบ้านแม่ตอน

จากตารางผลการวิจัยโดยรวมแล้ว ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการระบบการเกษตรของชุมชนบ้านแม่ตอนมีการมีส่วนร่วมที่สูงในทุกด้าน ซึ่งเป็นผลจากความร่วมมือที่ดีระหว่างสมาชิกในชุมชนและการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การประเมินผล และการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน โดยผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชนและการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ส่วนที่ 3 วิเคราะห์ศักยภาพการจัดการระบบการเกษตรของชุมชนบ้านแม่ตอน แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีความยั่งยืนและสะท้อนถึงความสำเร็จในหลายด้าน โดยสามารถสรุปได้เป็น 4 ประการหลักที่เน้นความเข้มแข็งและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนบ้านแม่ตอน ตั้งอยู่ในทำเลที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย เช่น ป่าไม้ ลำธาร และลุ่มน้ำแม่กวัง ซึ่งช่วยสร้างความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจ การปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างกาแฟอราบิก้าและการทำเกษตรผสมผสานไม่เพียงแต่เสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ยังเปิดโอกาสในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมดุล

2. วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตของชุมชนบ้านแม่ตอนที่ผสมผสานกับการเคารพธรรมชาติและปฏิบัติตามประเพณีต่าง ๆ ทำให้ชุมชนนี้สามารถรักษาความสัมพันธ์อันดีกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรท้องถิ่น การดำเนินชีวิตตามขนบธรรมเนียมไม่เพียงแต่สร้างความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน แต่ยังทำให้เกิดความเข้มแข็งที่ช่วยในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นไปอย่างยั่งยืน

3. การเรียนรู้ตลอดชีวิต ชุมชนบ้านแม่ตอนไม่หยุดนิ่งในการพัฒนาตนเองโดยการเรียนรู้ทั้งจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ใหม่ ๆ การแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันทำให้ชุมชนสามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการดูแลแหล่งน้ำและป่าต้นน้ำที่เป็นฐานสำคัญของการเกษตรในชุมชน

4. การสนับสนุนจากองค์กรและเครือข่ายภายนอก ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการพระราชดำริ หน่วยงานการเกษตรและมหาวิทยาลัย ที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในระบบการผลิต ทั้งยังได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณและเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยเพื่อพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรให้ยั่งยืน สร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ

ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า ชุมชนบ้านแม่ตอนมีศักยภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชุมชนร่วมกับการเรียนรู้และการสนับสนุนจากภายนอก ทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ส่วนที่ 4 สร้างยุทธศาสตร์การจัดการระบบทรัพยากรการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง อำเภอต๋อยสะแก จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิเคราะห์จากสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มย่อย ได้มีการกำหนดกลยุทธ์สำคัญในการจัดการทรัพยากรการเกษตรในลุ่มน้ำแม่กวัง ซึ่งมุ่งเน้นการปรับปรุงและเสริมสร้างศักยภาพทั้งในด้านการเกษตร การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชน โดยกำหนดยุทธศาสตร์ที่ถูกพัฒนามีทั้งหมด 6 ยุทธศาสตร์สำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบการเกษตรในพื้นที่

ยุทธศาสตร์	แนวทางการดำเนินงาน
ยุทธศาสตร์ 1 : การจัดการทรัพยากร	การจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านแม่ตอนในลุ่มน้ำแม่กวังมีความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยมีกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมและการวางแผนจากชุมชนในทุก ๆ ด้านผ่านการจัดทำกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การกำหนดขอบเขตพื้นที่และการสร้างคณะกรรมการจัดการลุ่มน้ำถือเป็นกลไกสำคัญในการร่วมมือระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยมีกฎเกณฑ์ร่วมกันที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์และการฟื้นฟูระบบนิเวศให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ เช่น การสร้างฝายต้นน้ำ การปลูกป่า และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่
ยุทธศาสตร์ 2 : การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร	การอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวังได้รับการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนโดยการฟื้นฟูและคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพจากการรุกรานของมนุษย์ ด้วยวิธีการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพ เช่น การทำแนวป้องกันไฟฟ้า และการปลูกเสริมป่า เพาะชำกล้าไม้ รวมถึงการป้องกันมลพิษที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ เช่น การลดการใช้สารเคมีในพื้นที่ป่าต้นน้ำ
ยุทธศาสตร์ 3 : การเรียนรู้และสร้างเครือข่าย	การสร้างกระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน ผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การประชุมสัมมนา การศึกษาดูงาน และกิจกรรมอนุรักษ์ สิ่งเหล่านี้ช่วยสร้างความร่วมมือในระดับชุมชน ตำบล และเครือข่ายในลักษณะของวิถีสันติอยู่ร่วมกับป่าอย่างเกื้อกูล ผ่านกิจกรรมที่ปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาชุมชนในเชิงยั่งยืน
ยุทธศาสตร์ 4 : การบูรณาการร่วมกันของภาคีเครือข่าย	การจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวังต้องมีการบูรณาการภาคีเครือข่ายที่มีบทบาทต่าง ๆ เช่น ภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรในพื้นที่ การจัดตั้งคณะกรรมการร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรช่วยเกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยมีการกำหนดบทบาทหน้าที่และกฎระเบียบที่ชัดเจนในการดำเนินงาน
ยุทธศาสตร์ 5 : การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน	การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่บ้านแม่ตอนเกิดจากการกำหนดกฎเกณฑ์ร่วมกันของชุมชนในลักษณะมีส่วนร่วมและยุติธรรม เช่น การสร้างข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรที่สะท้อนถึงอุดมการณ์และจิตสำนึกร่วมกัน การนำข้อมูลชุมชนมาวิเคราะห์และออกแบบแผนพัฒนาอย่างครอบคลุมทุกมิติเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการบริหารจัดการทรัพยากร
ยุทธศาสตร์ 6 : การพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน	การพัฒนาเศรษฐกิจที่มั่นคงและยั่งยืนเกิดขึ้นจากการจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน การเพิ่มสมรรถนะและการเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยเพิ่มผลิตภาพและคุณภาพการผลิต ในขณะเดียวกัน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมช่วยลดผลกระทบจากกิจกรรมเศรษฐกิจและส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

ตารางที่ 2 รูปแบบยุทธศาสตร์การจัดการระบบทรัพยากรการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่องยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งผู้วิจัยได้มีประเด็นที่นำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

1. กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวังของชุมชนบ้านแม่ตอน อยู่ในระดับมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อการดำรงชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความมั่นคงทางอาหารและเศรษฐกิจครัวเรือน ทั้งนี้ แนวคิดพระราชดำริ "ทฤษฎีใหม่" ได้เน้นย้ำถึงการบริหารจัดการพื้นที่ทำกินที่สมดุลกับสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนและการบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ จากมุมมองทางทฤษฎี การมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation Development) ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรในชุมชน ซึ่งอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างภาวะผู้นำ (Leadership) ที่เน้นการกระจายอำนาจและการส่งเสริมบทบาทของชุมชนให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การมีผู้นำที่เข้มแข็งจะช่วยกระตุ้นให้เกิดการระดมความคิดเห็น การปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ และสร้างขวัญกำลังใจให้กับสมาชิกในชุมชน ส่งผลให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และความรับผิดชอบร่วมกันในกระบวนการพัฒนา ซึ่งการศึกษาของพระสมุห์จวน ฐิตธมโม (2551) ระบุว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำต้องอาศัยการค้นหาคำถามและความต้องการของชุมชนผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของการสร้างพื้นที่สาธารณะสำหรับการหารือและตัดสินใจร่วมกัน ในขณะเดียวกันการศึกษาของวันทนี โพรเพรธ (2566) เน้นย้ำถึงบทบาทของผู้นำชุมชนในการลดบทบาทตนเองและส่งเสริมให้ประชาชนเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาด้วยตนเอง อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อความสำเร็จของการมีส่วนร่วมได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชน การมีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและประชาชน ตลอดจนการบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากร ตัวอย่างเช่นการศึกษาของฐิติวัฒน์ ว่องวรรณกุล (2567) พบว่า ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชนและการมีเครือข่ายการดำเนินงานที่เป็นระบบจะส่งผลให้เกิดการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น งบประมาณ ข้อมูลข่าวสาร และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรเกษตรไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและความเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การพัฒนาแนวทางที่ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็นแนวทางที่ควรได้รับการสนับสนุนและขยายผลอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

2. ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของทรัพยากรการเกษตรในชุมชนบ้านแม่ตอน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และมีทรัพยากรชีวภาพที่โดดเด่น การบริหารจัดการ

ทรัพยากรของชุมชนนี้ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ การวิเคราะห์เชิงหลักการและเหตุผลสามารถสรุปประเด็นสำคัญที่เป็นปัจจัยแห่งความเข้มแข็งของชุมชนได้ดังนี้

1) ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรการเกษตรและความหลากหลายทางชีวภาพ ข้อมูลความหลากหลายของชุมชนที่มีการเรียบเรียงบนฐานทรัพยากร ก่อให้เกิดการจัดลำดับความสำคัญของทรัพยากร ที่สามารถสร้างรายได้ ทรัพยากรที่สามารถสร้างความสมดุลส่งผลให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดรายได้และสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนที่แข็งแรง โดยผลการสำรวจในสวนวนเกษตรพบพืชทั้งหมด 132 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหารและเครื่องดื่ม 93 ชนิด ไม้ใช้สอย 23 ชนิด และพืชสมุนไพร 16 ชนิด การสร้างความหลากหลายนี้ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาระบบการตลาดและแลกเปลี่ยนความรู้ ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเสริมสร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชนอย่างยั่งยืนเปรียบเสมือนทรัพยากรของชุมชนคือ “ธนาคารอาหาร” หรือ Food Bank จากการสำรวจและเก็บข้อมูลงานวิจัยของจารุณี ภิลุมวงศ์, (2556) ระบุว่า “ธนาคารอาหาร” หรือ Food Bank ในชุมชนเกิดจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยชุมชนสามารถจัดการผลผลิตทางการเกษตรให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร แลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกัน ลดต้นทุนการดำรงชีวิต และสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนผ่านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเครือข่ายความร่วมมือ

2) บทบาทของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากร ชุมชนได้มีการพึ่งพาและใช้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ในการดำรงชีวิต ทั้งในด้านการบริโภคและเศรษฐกิจ ป่าไม้ยังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อและประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชน บทบาทของป่าไม้ไม่สามารถแยกจากกันได้ในชุมชนที่ต้องอยู่ร่วมกับป่า วัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติในการจัดการและดูแลรักษาป่า เป็นการใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่า ในการรักษาความสมบูรณ์ของป่า ซึ่งแสดงออกผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามภูมิวิเทศและวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน โดยไม่ทำลายความสมดุลของระบบนิเวศในพื้นที่ ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ การพึ่งพิงกับทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะนี้ส่งเสริมแนวคิดที่ว่า “คนอยู่กับป่าอย่างเกื้อกูล” ตามที่สำนักงาน กปร. (2546). ได้ดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลชุมชนในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

3) การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพคือ ชุมชนมีการเรียนรู้และปรับตัวอย่างต่อเนื่องเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง โดยอาศัยแนวคิด “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้” มุ่งเน้นให้ชุมชนพึ่งพาตนเองและสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนประกอบด้วยการสร้างฐานรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่าง ความสามารถในการเรียนรู้และการปรับตัว กระบวนการเรียนรู้

ของชุมชนช่วยให้สามารถรับมือกับปัญหาและความท้าทายที่เกิดขึ้น การนำเทคโนโลยีและความรู้สมัยใหม่มาปรับใช้ในระบบการผลิตสินค้าเกษตรทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาโมเดลธุรกิจที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาด เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ตามแนวคิดงานวิจัยของ ประพนธ์ ผาสุกยัต (2547) ที่ได้ระบุว่าปัจจัยที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนประกอบด้วย (1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในระบบการตัดสินใจ, (2) การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างรุ่น, (3) การสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอก, และ (4) การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงผ่านการปฏิบัติจริง ปัจจัยเหล่านี้ช่วยให้ชุมชนสามารถปรับตัวและพัฒนาต่อยอดความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง

4) การสนับสนุนจากองค์กรและเครือข่ายภายนอก หน่วยงานที่มีบทบาทในการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชนได้รับการสนับสนุนจาก 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) หน่วยงานโครงการพระราชดำริ ที่ให้ความรู้ด้านเกษตร การบริหารจัดการน้ำ ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แก้ปัญหาการบุกรุกป่า และสนับสนุนตลาดสำหรับพืชเศรษฐกิจ 2) หน่วยงานราชการและองค์กรในพื้นที่ ที่ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์และอาชีพที่เกี่ยวข้อง ขับเคลื่อนโครงการเกษตรมูลค่าสูง พร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และ 3) หน่วยงานด้านการศึกษา ที่มีบทบาทในการสนับสนุนงานวิจัย ให้คำปรึกษาด้านกาแฟ GI ถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต และพัฒนานวัตกรรมเพื่อยกระดับมาตรฐานการผลิตกาแฟ ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากความร่วมมือของภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม ที่ช่วยให้ชุมชนเข้าถึงองค์ความรู้ เทคโนโลยี และการตลาด ส่งผลให้สามารถพึ่งพาตนเองและพัฒนาสู่ความยั่งยืนซึ่งงานวิจัยของอดุลย์ มีสุข (2552) ได้กล่าวให้เห็นถึงกระบวนการมีส่วนร่วมที่มีปัจจัยภายในและภายนอกสนับสนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนา

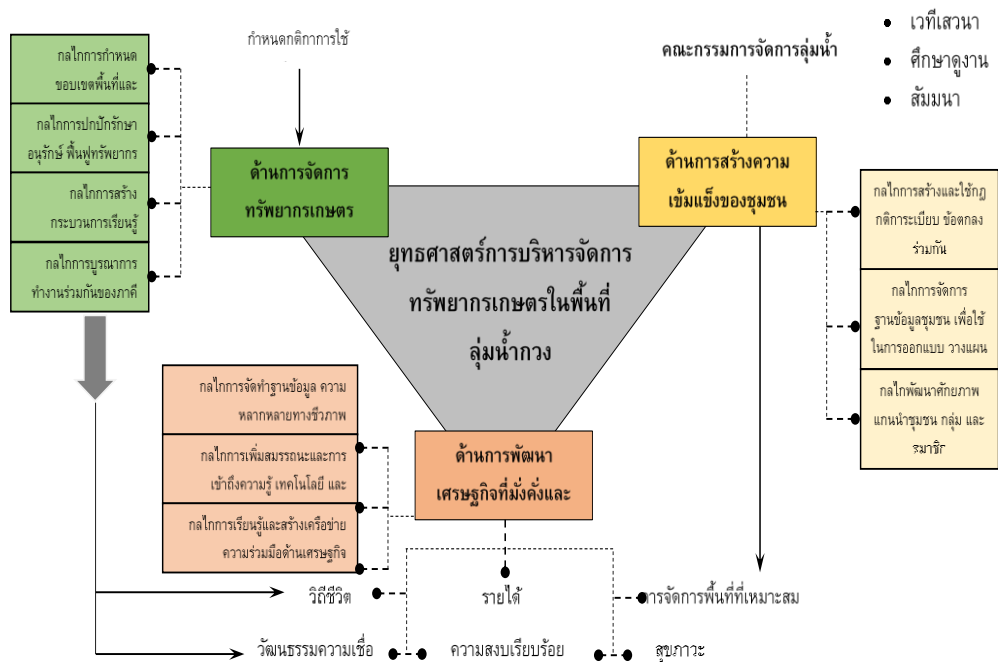
5) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากร ความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นอยู่กับ 4 ปัจจัยหลักที่เสริมสร้างศักยภาพและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้แก่ 1) ทุนทางสังคม ซึ่งเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นภายในชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการดำเนินชีวิตและการพัฒนา 2) ทุนด้านกายภาพ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิต 3) ทุนมนุษย์ ซึ่งมุ่งเน้นที่ทักษะ ความรู้ สุขภาวะ และแรงบันดาลใจของคนในชุมชนซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญ และ 4) ทุนทางวัฒนธรรม ที่สะท้อนค่านิยม ความเชื่อ และแนวปฏิบัติที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์และความสามัคคี ปัจจัยเหล่านี้หลอมรวมกันเพื่อผลักดันให้ชุมชนพัฒนาอย่างมั่นคงและยั่งยืนตามกรอบแนวคิดของงานวิจัยของ วินิจ ผาเจริญ และคณะ (2564) ระบุว่าพัฒนาชุมชนที่มั่นคงและยั่งยืนเกิดจากการบูรณาการปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ความร่วมมือระหว่างภาคส่วน การพึ่งพาตนเองของชุมชน การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และกระบวนการมีส่วนร่วมที่ต่อเนื่อง ซึ่งรวมกันผลักดันให้ชุมชนปรับตัวและเติบโตในระยะยาวได้

จากผลการวิจัยสามารถสรุปประเด็นนี้ได้ว่า ศักยภาพของชุมชนบ้านแม่ตอนในการบริหารจัดการทรัพยากรการเกษตรเกิดจากการบูรณาการปัจจัยหลายด้าน ทั้งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสามารถในการเรียนรู้และ

ปรับตัว และการสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอก การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยแนวทางที่คำนึงถึงความสมดุลของทุกองค์ประกอบ โดยมุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัยเรื่องยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรเกษตรโดยแสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ใหม่เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่งผลให้เกิดรายได้และสร้างเศรษฐกิจที่แข็งแรง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับวัฒนธรรมทำให้ชุมชนใช้ทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างรู้คุณค่า นอกจากนี้ การส่งเสริมการเรียนรู้และการปรับตัวภายในชุมชนผ่านแนวคิด "ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้" ยังช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ การเข้าถึงความรู้และเทคโนโลยีที่จำเป็น ในขณะที่ความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นอยู่กับการบริหารทุนทางสังคม ทุนทางกายภาพ มนุษย์ และวัฒนธรรม ซึ่งทำงานร่วมกันเพื่อสร้างความมั่นคงและความยั่งยืนในระยะยาว ดังนั้น การบูรณาการองค์ความรู้เหล่านี้ทำให้ชุมชนบ้านแม่ตอนสามารถสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแม่ตอน กลุ่มน้ำแม่กวัง ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์สังเคราะห์เป็นภาพดังนี้

ภาพที่ 1 ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแม่ตอนลุ่มน้ำกวัง

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยสามารถสรุปได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวังของบ้านแม่ตอนอยู่ในระดับมาก ทั้งการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การประเมินผล และการบริหารจัดการทรัพยากร ซึ่งสะท้อนถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรเกษตรอย่างยั่งยืน และศักยภาพของชุมชน ในการจัดการระบบการเกษตรมีปัจจัยสำคัญ 4 ประการที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ได้แก่ 1. ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ ที่เอื้อต่อการเกษตรเชิงอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2. การสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและรักษาสมดุลระหว่างเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม 3. กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน ที่เปิดรับองค์ความรู้ใหม่และสามารถผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม 4. การสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอก อาทิ โครงการพระราชดำริ หน่วยงานภาครัฐ และสถาบันการศึกษา ที่ช่วยเสริมศักยภาพการจัดการทรัพยากรของชุมชน 5. ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับการจัดการระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง ประกอบด้วย 6 ประการ ได้แก่ 1) การจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม 2) การอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศ 3) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และเครือข่าย 4) การบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน 5) การพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืน และ 6) การสร้างกลไกการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอแนะในการวิจัยเพื่อต่อยอดในครั้งต่อไปมีดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การบริหารจัดการทรัพยากรการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง ควรมุ่งเน้นการส่งเสริมการบริหารทรัพยากรอย่างยั่งยืนผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยภาครัฐควรกำหนดนโยบายที่สนับสนุนการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล ควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจเกษตรกรรม องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำและเกษตรอินทรีย์ ขณะที่สถาบันการศึกษาควรมีบทบาทในการวิจัยและถ่ายทอดองค์ความรู้ นอกจากนี้ ควรส่งเสริมเครือข่ายเกษตรกรให้สามารถพัฒนาและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ร่วมกัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

สามารถนำไปใช้ประโยชน์โดยเป็นแนวทางในการพัฒนานโยบายที่ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนผ่านความร่วมมือของภาครัฐและชุมชน ตลอดจนเป็นต้นแบบให้กับพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ ยังสามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่คำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพและความมั่นคงทางอาหาร ควบคู่กับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยเพื่อต่อยอด

สามารถต่อยอดการวิจัยในประเด็นต่าง ๆ เช่น การเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรผ่านนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสม การพัฒนาโมเดลเศรษฐกิจหมุนเวียนเพื่อใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ และเอกชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของเกษตรกรรมในระยะยาว นอกจากนี้ ควรศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่มีต่อระบบการเกษตรในพื้นที่และแนวทางการปรับตัวของชุมชนเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. (2561). ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.2561 – 2580. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- จารุณี ภิรมวงศ์. (2556). โครงการวิจัยฟื้นฟูแหล่งอาหาร (Food bank) จากพืชท้องถิ่นบนพื้นที่สูง. สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน). สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2568, จาก <https://tarr.arda.or.th/preview/item/lswGN6SBd7UMCzyioNFhO?keyword=%E0%B8%9C%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%9E%E0%B8%B7%E0%B9%89%E0%B8%99%E0%B8%9A%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%99>
- จิตติวัฒน์ ว่องวรรณกุล. (2567). การบริหารจัดการน้ำของชุมชนเพื่อการเกษตรโดยภูมิปัญญาล้านนา. Journal of Roi Kaensarn Academi, 9(8), 383-398.
- ปฏิภาณ สุทธิกุลบุตร และคณะ. (2560). อยู่กับป่า การจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างยั่งยืนตามศาสตร์พระราชานิยมภูมิปัญญา ภูมิสังคม: ลุ่มน้ำแม่กวัง อำเภอดอยสะเก็ด-อำเภอม่อนแจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. วารสารแม่โจ้ปริทัศน์, 18(6), 5-14.
- ประพนธ์ ผาสุยดี. (2547). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาใหม่หัตถ์. กรุงเทพฯ: ไผ่ไหม.
- พระสมุห์จวน จิตธมโม. (2551). การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในภาคจัดการลุ่มน้ำของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่ฮาว อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร). มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.
- วันทนี ไพเราะธรรม, ไพศาล พากเพียร และ จิตรกร โพธิ์งาม. (2566). บทบาทของผู้นำชุมชนในการขับเคลื่อนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ “อยู่เย็น เป็นสุข” บ้านโนนศรีทอง หมู่ที่ 11 ตำบลสี อำเภอบุพผา จังหวัดศรีสะเกษ. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 8(3), 801-812.
- วินิจ ผาเจริญ, สุริยจรัส เตชะตันนินสกุล, สถาพร แสงสุโพธิ์ และนนท์ น้ำประทานสุข. (2564). การจัดการความรู้ด้านทุนทางสังคมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในพื้นที่เทศบาลตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. (รายงานการวิจัยวิทยานิพนธ์บริหารศาสตร). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

- สำนักงาน กปร. (2546). แนวทางการพัฒนาและบริหารจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำตามแนวพระราชดำริ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
- อดุลย์ มีสุข. (2552). การมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชน ในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษา บ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน). มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.